

BİR KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: "ASKER" LİKTEN "ASKER-ESNAF" LIĞA

Arif Bilgin - Ümit Ekin

abilgin@sakarya.edu.tr - uekin@sakarya.edu.tr

Özet

Bu makalede, yeniçeriler başta olmak üzere merkez ordusu üyelerinin esnaf loncalarına ve diğer ekonomik faaliyet alanlarına girmeleri ele alınmaktadır. Mevcut sayının artışı, malî buhran ve bunun sonucunda gerçekleşen para operasyonları ve ücretlerdeki düşüş gibi nedenlere bağlı olarak askerler, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonominin bazı kesiminde yer almaya başladılar. Önceleri askerlerin bu ocakdışı faaliyetlerini hoş karşılamayan devlet, 16. yüzyılın sonundan itibaren durumu kabullendi. Bir sonraki yüzyılın ortalarına gelindiğinde, birçok esnaf kolunda hatırı sayılır miktarda asker üye bulunmaktaydı ve artık bunlar esnaf grupları içinde ayırt edilemez duruma gelmişler, klâsik esnaf tipiyle aynileşmişlerdi. Araştırmada söz konusu dönüşüm, aynı dönemde gerçekleşen askerlerin iltizâm sektörüne girişleriyle birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeriler, Osmanlı Esnafı, İltizam, 16. Yüzyıl.

Summary

In this article it is aimed to discuss the entrance of the members of central army, especially the janissaries, into the guilds and the other economical areas. The soldiers began to engage in some fields of economy from the second half of the 16th century

Arif BİLGİN – Ümit EKİN

onwards because of the reasons as the increase in the soldiers' number, the financial crises and its results namely the monetary operation and decline of wages. Formerly the state did not approve such soldier's activities out of their main occupation, but began to appropriate the situation from the end of the 16th century. In the midst of the next century, there were considerable soldier's members in many guilds. Then they became undistinguishable from the classical artisans of the guilds. In the article, this transformation is discussed together with the entrance of the soldiers into the iltizam system.

Key Words: *Janissaries, Ottoman artisan, İltizam system, 17th Century.*

Bu araştırmada, 16. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp bir sonraki yüzyılın ilk yarısında olgunlaşan ve 18. yüzyılda neredeyse imparatorluğun tamamını kuşatan, yeniçerilerin başı çektiği askerî grupların ekonomik faaliyetlere katılım süreçleri ele alınacaktır. Çalışma, 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın ilk yarısıyla sınırlandırılmıştır. Sözü edilen süreç işlenirken genel bir tasvir yapıldıktan sonra belirlenen eğilimlerin neden ve sonuçlarına yönelik tespitlerde bulunulacaktır.

Askerlerin ekonomik faaliyetlerle ilişkisi, birçok çalışmaya konu edilmiştir. Bunların çoğu, konunun farklı bağlamlarda ele alındığı araştırmalardır. Bu tür çalışmalarda konuya yalnızca değiniler mevcuttur¹²³. Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar, doğrudan asker-esnaf ilişkisine odaklanmıştır. Bu araştırmalardan ilki, Cemal Kafadar’ın yüksek lisans tezidir¹²⁴. Kafadar, ikinci el kaynaklara dayandığı çalışmasını İstanbul’la sınırlamıştır. Yazar, yeniçerilerle esnaf arasındaki ilişkiye dair mevcut karmaşıklığı başarılı bir şekilde ortadan kaldırarak berrak bir resim çizmiştir.

Diğer bir çalışma, Andre Raymond’un Kahire’de ticaretle uğraşan askerler üzerine yaptığı araştırmasıdır¹²⁵. Araştırma daha çok 18. yüzyıla odaklanmıştır. Ancak yazarın gerek bu çalışmasında gerekse diğer eserlerinde¹²⁶ daha önceki tarihlere ilişkin asker-ticaret ilişkisine dair bol miktarda örnek bulunmaktadır (Özellikle Yeniçerilerin Kahiresi’nde).

¹²³ Mesela bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 164-165; Aynı Yazar, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI 81980), s. 283-337; Özer Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, çeşitli sayfalar; Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II* içinde, İstanbul 2004, s. 716-717; Çağatay Uluçay, *XVIIinci Yüzyılda Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul 1942; Hüseyin Çınar, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, Gaziantep 2000, s. 97-110; Onur Yıldırım, “Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826”, *Toplum ve Bilim*, 83 (1999), s. 146-179; Yusuf Oğuzoğlu, “Osmanlı Şehirlerindeki Askerilerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara 1983, s. 169-178; Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, XXXVIII/152 (Ankara 1974), s. 657-708; Aynı Yazar, “XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler”, *Belleten*, XLI/163 (Ankara 1977), s. 495-506.

¹²⁴ Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Mc Gill Üniversitesi (Canada) Master Tezi, 1981.

¹²⁵ Andre Raymond, “Soldiers in Trade: The Case of Ottoman Cairo”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 81/1 (1991), s. 16-37.

¹²⁶ *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul 1999.

Son olarak Eunjeong Yi'nin 17. yüzyıl İstanbul esnafıyla ilgili araştırması, konu edilen dönüşüme dair kapsamlı bilgiler içermektedir¹²⁷. Yazar çalışmasında, dönüşümü tasvir ettikten sonra sebep ve sonuçlarına değinir. Ayrıca 17. yüzyıl boyunca bu ilişkide yaşanan değişimleri detaylara inerek ortaya koyar. Yi'nin araştırması, başkentteki askerlerin esnaf gruplarına katılma eğilimlerinin 1610-1660 arasında oldukça yoğun olduğunu göstermiştir.

Önemli bir dizi gelişmenin sonucu olarak özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa taşradaki askerî gruplar ekonomik faaliyetlere ilgi duymaya başladılar. Bu eğilim, 17. yüzyılın başlarında iyice belirginleşti, askerler, sadece "asker" kimlikleriyle değil artık bir "lonca üyesi" olarak bu faaliyetleri yürütmeye başlamışlardı. Söz konusu süreç, çoğu zaman askerlerin sınıfsal bir kimlik olarak tanımlanabilecek olan "asker" kimliklerini kaybetmeksizin yine sınıfsal bir kimlik olan "esnaf"lığa geçişlerini betimlemektedir. Yine 17. yüzyıldan itibaren bazı ordu üyelerinin maaşlarını hazineye bırakarak (hazine-mande) ve ordudan ayrılarak çeşitli esnaf kollarında yöneticilik yapmaya başladıkları da bilinmektedir. Bunlar bile, esnaf kollarındaki görevleri sırasında asker olmanın imtiyazını kullanmaktan hiç geri durmamışlardır. İster ordu mensubu olsun isterse ordudan ayrılmış gözüksün, ortaya çıkan "asker-esnaf"lık, iki sınıfsal kimliğin bütünleşmesi yanında sivil ve askerî iki meslek unvanının bir insanda toplanması anlamına gelmekteydi. Şüphesiz bu bütünleşme, sadece askerlerin esnaflığa geçişlerinden değil aynı zamanda bazı esnaf üyelerinin yeniçeri ocağına girmelerinden, ama daha çok askerlerin esnaflığa geçişinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim Eunjeong Yi'nin çalışması, en azından başkentteki yeniçeri olan esnaf sayısının loncalara giren askerlerden daha az olduğunu göstermiştir¹²⁸.

Askerlerin ekonomik faaliyetlerde yer alması, oldukça erken tarihli bir olgudur. Merkezdeki askerî birlikler, sıkı denetim ve ekonomik durumlarının yeterli olmasından dolayı 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar ocak dışı faaliyetlere rağbet etmediler. Fakat taşradaki birliklerin, seyrek görünmekle birlikte 16. yüzyılın başından itibaren piyasanın içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Andre Raymond'un Kahire'ye yönelik çalışmaları,

¹²⁷ Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Leiden 2003, s. 132-147.

¹²⁸ *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul*, s. 133 vd.

1519 gibi erken bir tarihte bile bazı yeniçerilerin ticarî faaliyetlerde bulduklarını ortaya koymuştur¹²⁹.

Osmanlı taşrasında tımarlı sipahiler dışındaki askerî birliklerin sayıca artması, Kanunî dönemine rastlamaktadır. Bu dönemdeki şehzadelerin yol açtığı taht kavgalarında, tımarlı sipahilerin merkezî otoriteyi sarsan tavırlarına karşılık padişah, vilayetlerin tamamına “yasakçı” ve “korucu” namında yeniçeriler yerleştirmiştir¹³⁰. Bu uygulama daha önce de vardı fakat bu kadar yaygınlaşmamıştı.

Taşradaki yeniçeri ve altı bölük halkının daha fazla yoğunlaştığı dönem ise, 16. yüzyılın sonları, 17. yüzyılın başlarıdır. Bu dönemi karakterize eden gelişme ise Celâli Ayaklanmaları’dır. Askerlerin ekonomik faaliyetlere katılımının veya esnaf gruplarına girişinin en yoğun olduğu dönem de bu evredir. Demek ki, merkez ordusu üyelerinin taşrada görevlendirilmeye başlaması, bu makalenin konusu olan dönüşümün yegâne nedeni değildir. Öyle olsaydı, sözü edilen dönüşüm daha Kanuni döneminde belirginleşmiş olurdu. Dolayısıyla askerlikten asker-esnaflığa doğru evrilmede daha başka etkenlerin aranması gerekmektedir.

Askerî gruplar arasında yeniçerilerin esnaflık yapmaya başlamalarının bir sebebi, 16. yüzyılın ikinci yarısı boyunca yeniçeri sayısının haddinden fazla artmasıdır. 15. yüzyılda 10-12 bin civarında olan yeniçeri sayısı, Kanuni döneminin sonlarına doğru (1560) 13 bini aştı. III. Murad’ın saltanatında yeniçeri ordusunun nüfusu ikiye katlanmıştır. Halefi olan III. Mehmed’in cülusu (1595) nedeniyle yapılan sayımda ise yeniçeri ordusundaki asker sayısının 26 bini bulduğu tespit edilmiştir. Bundan sonra da yeniçeri ordusundaki şişmenin devam ettiği görülmektedir; 1598’de 35 bin, 1609’da 37 binin üzerinde ve IV. Murad döneminde (1623-1640) 46 bindir. Sultan İbrahim (1640-1648) sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa vasıtasıyla yeniçeri mevcudunu 17 bine indirmişse de daha sonraki Girit savaşları sırasında sayının hayli arttığı anlaşılmaktadır. 1653’te 55 bin mevcut, bundan iki yıl sonra, 1655 tarihli Yeniçeri isyanı sırasında 80 bini aşmıştı¹³¹.

Verilen bu rakamlar, Yeniçeri ordusunda haddinden fazla artış yaşandığını göstermektedir. Sayının artması, malî açıdan zaten zorluklar yaşayan

¹²⁹ Andre Raymond, “Soldiers in Trade: The Case of Ottoman Cairo”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 81/1 (1991), s. 16-17. Ayrıca yazarın şu üç çalışmasına bakılabilir: *Artisans et Comrnerçants au Caire au XVIIIe Siecle*, I, Şam 1974; *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, İstanbul 1995; *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul 1999.

¹³⁰ Şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Ankara 1987, s. 150-152.

¹³¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984, s. 611-615.

devletin personel giderlerinde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. İçinde bulunduğu nakit sıkıntısı dolayısıyla bu kadar çok sayıdaki askerin maaşını zamanında ödeyememesi, devleti yeni önlemler almaya, farklı ödeme biçimleri belirlemeye zorluyordu. Bu bağlamda devlet, 16. yüzyılın ikinci yarısında askerleri “emânet” usulüyle iltizam sektöründe istihdam etti ve yüzyılın sonlarına doğru ise maaşları hazineye kalmak üzere iltizam sektörüne girişlerine izin verdi¹³². İkinci uygulama, 17. yüzyılın ortalarında iltizam sektörünün neredeyse tamamının merkez ordusu üyelerinin eline geçmesine sebep olacaktır¹³³. Benzer biçimde devlet, 16. yüzyılın sonlarından itibaren yeniçerilerin de askerlik dışı ekonomik faaliyetlere girişini onaylamıştır. Bu giriş, maaşından feragati gerektirebiliyordu(hazine-mande), ama ordu mensubu olmanın imtiyazını kaybetmeden de gerçekleştirebiliyordu.

Yeniçeri ordusundaki sayı artışı, konuyla ilgili başka bir konuyu da ele almayı zorunlu kılmaktadır. Yeniçeri mevcudundaki artış, çoğu zaman bir zorunluluktan değil kadroların parayla satılması gibi nedenlerden kaynaklanıyordu. Bu süreçte çok sayıda esnafın da ocağa kaydolduğu bilinmektedir. Esnafın yeniçeri olmaya dönük istekleri, “asker” kimliğinin prestijinden yararlanmayı amaçlamaktaydı. Zira “esnaf”lıktan “esnaf-asker”liğe geçenler, gerek üretim gerekse pazarlama safhalarında vergi muafiyeti başta olmak üzere birçok avantaj elde edebileceklerdi.

Yeniçerilerin esnaflığa rağbet etmesinin diğer bir sebebi, ekonomik durumlarının kötüleşmesidir. Savaşlar ve diğer olumsuz sosyal çalkantılar nedeniyle devlet, 16. yüzyılın son çeyreğinde ciddi malî sıkıntı yaşamıştır. Avusturya ve İran’la yapılan savaşlardan hatırı sayılır bir başarı elde edilememesi, hem bu mali sıkıntıyı körüklemiş hem de Celalî ayaklanmalarıyla baş etmeye çalışan merkezî otoritenin daha fazla zayıflamasına neden olmuştur. Bu süreçte devlet, arka arkaya büyük tağşişler yapmıştır. 1585-86’da gerçekleşen tağşişte akçenin değeri % 44 azalmıştır. Gerek bu gerekse buna göre daha hafif sayılabilecek olan sonraki (1600, 1618, 1624 ve 1640) tağşişlerden kârlı çıkan devlet olmuştur. İçinde yeniçerilerin de olduğu sabit ücretliler ise, tağşişlerden en fazla zarar gören

¹³² Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul 2006, s. 69. Hazine-mande uygulamasının 18. yüzyılda ulaştığı boyutla ilgili bkz. Mehmet Genç, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* içinde, İstanbul 2000, s. 229-230.

¹³³ Askerlerin iltizam sektöründe yayılmalarıyla ilgili bkz. Mehmet Genç, “İltizam” *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 154-158; Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 44-51.

kesim olarak görünmektedir¹³⁴. Paranın değeri düşmesine rağmen maaşları artmayan yeniçeriler, tağşişlerden oldukça fazla etkilendiler ve loncalara girmek gibi başka gelir alanları aradılar.

Diğer taraftan Celâlilerin taşradaki şehirlere verdikleri zararlar sonucunda vilayetlerde yeniçeri ve diğer askerî zümre mensuplarının artırılması, bu iki sınıf arasındaki geçişkenliği hızlandırdı. Özellikle de ayaklanmaların yarattığı otorite boşluğu, askerlikten asker-esnaflığa geçişi kolaylaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıktı. Nitekim Büyük Kaçgun dönemi (1603-1609) sonunda, Bursa’daki birçok esnaf kolu, ya büyük oranda ya da tamamen kapıkullarının eline geçmişti¹³⁵.

Gerek 16. yüzyıl boyunca “emânet”, gerekse yüzyılın sonundan itibaren “iltizâm” yöntemiyle askerlerin iltizam sektöründe yer almaları, onların genelde ekonomik faaliyetlere özeldede esnaf loncalarına katılmalarını kolaylaştırmıştır. Çünkü iltizâm sektörü üretimden pazarlamaya, vergi toplamadan uluslararası ticarete kadar bütün ekonomik faaliyetleri yakından ilgilendiren bir alandı. İster emânet ister iltizâm yöntemiyle olsun, herhangi bir mukataanın başına geçen kişi, bu mukataayla ilgili esnafın üyeleri veya vergi muhatabı sivil halkla sürekli ilişkide olmak durumundaydı¹³⁶. Bu yakın ilişki, kimi zaman uyumsuzluklara neden oluyordu ama çoğu zaman uyuşma (veya zorunlu uyuşma) şeklinde sonuç veriyordu. Mukataayı yönetimine alan asker üye, mukataa çalışanlarını da askerî kesimden tercih ediyordu. Böylece, yukarıda sözü edilen ilişki, iltizam sektöründeki yönetici unsurlarla sınırlı kalmıyor, daha alttaki unsurları da kapsıyordu.

Genel eğilimler itibarıyla bakıldığında şöyle bir durum göze çarpmaktadır: Askerlerin ekonomik faaliyetlere girişi erken tarihlerde başlamakla birlikte 16. yüzyılın ikinci yarısında iyice görünür hale gelmiştir. Yukarıda anlatılan nedenlere bağlı olarak, askerlerin bir kısmı söz gelimi dükkân açarak esnaflık yapmaya başlamış, diğer bir kısmı ise lonca sistemi dışında çiftçilik ve hatta karaborsacılık gibi legal olmayan ekonomik faaliyetlere meyletmiştir. Bu dönemde gerek illegal gerekse lonca sistemine dâhil olarak

¹³⁴ Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998)*, Ankara 2000, s. 34-35; Aynı Yazar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 147-148; Haim Gerber, “The Monetary System of the Ottoman Empire”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 25 (1982), s. 308-324.

¹³⁵ Özellikle ekmekçiler ve Bursa-Mudanya arasında beygir taşımacılığı yapanlar hakkında bkz. Bilgin, *Bursa Hassa Harç Eminliği*, s. 97-98, 140, 152.

¹³⁶ Mukataaların yapısı ve sözkonusu ilişkiyi anlamak için Genç’in “İltizam” maddesine; Çakır’ın Osmanlı Mukataa Sistemi ve Bilgin’in Bursa Hassa Harç Eminliği isimli eserlerine bakılabilir.

yürütülen faaliyetler devlet tarafından hoş karşılanmamıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında konuyla ilgili çıkan hükümlerin çoğu, askerlerin ocak dışı faaliyetlerini durdurmalarına yöneliktir¹³⁷. Fakat yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında devlet, askerinin ekonomik faaliyetlerle ilişkisini kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu döneme ilişkin hükümler, genellikle ekonomik aktivitelerde bulunan yeniçeri ve diğer askerlerin vergi vb. yükümlülüklerini yerine getirmeleri, narha uygun davranmaları, işe düzenlemelerine riayet etmeleri ve ilgili esnaf kolunun izni olmadan dükkân açmamlarıyla ilgilidir¹³⁸. Çünkü askerler, vergi ve diğer yükümlülüklerle karşı kendilerinin *askerî* olduklarını ve dolayısıyla geniş bir muâfiyet alanlarının bulunduğunu belirtiyorlardı. Bu durum, aynı zamanda esnaf örgütü içinde asker unsurların gerçek esnaftan ayırt edilebilir durumda olduklarını göstermektedir. Buna karşılık 17. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, devletin yumuşayan tavrına bağlı olarak iki sınıf arasındaki geçişin hızlanması neticesinde, pazarlardaki asker unsurlarla esnaf arasında belirgin bir fark kalmamıştı. Artık “asker-esnaf”lar, klâsik esnaftan ayırt edilemiyordu, esnaf hayatının dışlanamaz bir parçası haline gelmişlerdi¹³⁹.

Esnaf sistemi dışında yapılan kanundışı ekonomik faaliyetleri hariç tutarak şunlar söylenebilir: Askerlerin esnaf örgütlerine katılması, aynı süreçte ortaya çıkan gelişmelerle birlikte ele alınmalıdır. Burada kastedilen, yeniçeri sayısının artışı, yaşanan mali buhrana bağlı olarak yapılan birtakım para operasyonları nedeniyle askerlerin ekonomik durumunun kötüleşmesi ve aynı döneme damgasını vuran Celâli Ayaklanmaları değildir. Bütün bunlar asker unsurların esnaf olma sürecinde doğrudan veya dolaylı etkiye sahip olan gelişmelerdir. Bu araştırmanın konusu olan kimlik dönüşümü, aynı dönemde gerçekleşen diğer bazı gelişmelerle birlikte ele alındığında daha anlamlı bir resim elde edilebilecektir. Bu makalenin yazarları, söz konusu kimlik dönüşümünün 17. yüzyılın başlarından itibaren askerlerin iltizâm sektörüne daha güçlü bir biçimde girişleriyle beraber incelenmesini önermektedir. Askerler, 16. yüzyılın sonuna kadar iltizam sektöründe “emânet” usulüyle, yani gelir kaynaklarının (mukataalar) satışının

¹³⁷ Konuyla ilgili bazı hükümler için bkz. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Ankara 2000, s. 221-222; Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*, İstanbul 2004, s. 174-175. Ayrıca şu hükümlere bkz. Mühime Defteri, nr. 26, s. 320/920-21, 334/959, 335/964 (1574); nr. 31, s. 12/30, 49/127, 154/358 (Temmuz-Ağustos 1577); nr. 34, s. 117/255 (1578); nr. 48, s. 196/550 (1582); .

¹³⁸ Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul*, s. 136-138; Altınay, *İstanbul Hayatı*, s. 227-228; Mühimme Defteri, nr. 58, s. 210/545; İMŞSA, İstanbul Mahkemesi, nr. 9/38 (5 Temmuz 1607); nr. 9/47 (Temmuz 1607); nr. 10/113 (1608); nr. 25/98 (1625); İMŞSA, Üsküdar Mahkemesi, nr. 81/130 (22 Ağustos 1590); nr. 96/46 (12 Temmuz 1598); nr. 100/141 (4 Nisan 1600); nr. 138/141-142 (9 Eylül 1620); nr. 148/77 (12 Ocak 1625). Ayrıca bkz. Ekler kısmı.

¹³⁹ Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul*, s. 137, 140.

Bir Kimliğin Dönüşümü: “Asker”likten “Asker-Esnaflığa

yapılamadığı durumlarda devletin atadığı bir memur olarak görev almaktaydılar. Fakat bu dönemden itibaren mukataaları iltizâma alıp mültezim olarak işletmeye başladılar. Bu, tıpkı esnaflığa geçen askerlerinki gibi “asker”likten “asker-mültezim”liğe doğru dönüşümü ifade etmekteydi. 17. yüzyılın ortalarında iltizam sektörünün tamamına yakını asker üyelerden oluşmaktaydı. Hatta bu sektörde daha önce önemli bir yeri olan gayrimüslim unsurların yüzyılın ortasında tamamen sektörün dışına çıktığı bilinmektedir. Yı'nın çalışması, aynı dönemde askerlerin esnaf örgütü içinde de önemli bir yer tuttuğunu gösterdi. Bütün bunlar, sivil ekonominin (esnaf, sivilliği tartışmalı olsa bile) yürütülmesi ve devlete ait gelir kaynaklarının (mukataa) yönetilmesi işinin büyük oranda asker kökenli aktörlerin eline geçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla, “asker-esnaf”lık ve “asker-mültezim”liğin bu kadar yoğun olduğu esnaf loncaları ve iltizam sektöründe 17. yüzyılın ilk yarısında dikkat çekici bir militarizasyon yaşandığı söylenmelidir. Devletin bu gelişmeyi isteyerek mi yoksa mecburen mi onayladığı sorusunun ayrıntılı cevabı başka bir araştırmanın konusudur. Fakat her iki alandaki militarizasyonun kökeninde de, daha başka nedenlerle birlikte malî buhranın yattığı açıktır.

Arif BİLGİN – Ümit EKİN

Kaynaklar

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mühime Defterleri

nr. 26, s. 320/920-21, 334/959, 335/964 (1574)

nr. 31, s. 12/30, 49/127, 154/358 (Temmuz-Ağustos 1577)

nr. 34, s. 117/255 (1578)

nr. 48, s. 196/550 (1582)

nr. 58, s. 210/545

İstanbul Müftülüğü Şeriyeye Sicilleri Arşivi

İstanbul Mahkemesi

nr. 9/38, 47 (Temmuz 1607)

nr. 10/113 (1608)

nr. 25/98 (1625)

Üsküdar Mahkemesi

nr. 81/130 (22 Ağustos 1590)

nr. 96/46 (12 Temmuz 1598)

nr. 100/141 (4 Nisan 1600)

nr. 138/141-142 (9 Eylül 1620)

nr. 148/77 (12 Ocak 1625)

KİTAP VE MAKALELER

ALTINAY, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Ankara 2000.

BİLGİN, Arif, *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*, İstanbul 2004.

_____, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul 2006.

- ÇAKIR, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.
- ÇINAR, Hüseyin, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, Gaziantep 2000, s. 97-110.
- ERGENÇ, Özer, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- FAROQHİ, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II* içinde, İstanbul 2004.
- GENÇ, Mehmet, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* içinde, İstanbul 2000, s. 226-254.
- _____, “İltizam” *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 154-158.
- GERBER, Haim, “The Monetary System of the Ottoman Empire”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 25 (1982), s. 308-324.
- İNALCIK, Halil, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003.
- KAFADAR, Cemal, *Yeniçeri-Esnaflar Relations: Solidarity and Conflict*, Mc Gill Üniversitesi (Canada) Master Tezi, 1981.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Şehirlerindeki Askerilerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler", *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara 1983, s. 169-178.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999.
- _____, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998)*, Ankara 2000.
- RAYMOND, Andre, *Artisans et Comrnerçants au Caire au XVIIIe Siecle*, I, Şam 1974.
- _____, “Soldiers in Trade: The Case of Ottoman Cairo”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 81/1 (1991), s. 16-37.
- _____, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 1995.
- _____, *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul 1999.

Arif BİLGİN – Ümit EKİN

TURAN, Şerafettin, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Ankara 1987.

ULUÇAY, Çağatay, *XVIIinci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul 1942.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984.

YILDIRIM, Onur, "Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826", *Toplum ve Bilim*, 83 (1999), s. 146-179.

Yİ, Eunjeong, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Leiden 2003.

YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, XXXVIII/152 (Ankara 1974), s. 657-708.

_____, "XVI-17. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Bellekten*, XLI/163 (Ankara 1977), s. 495-506.

EKLER:

I.

Üsküdar Mahkemesi, nr. 69/113.

Akzâ kuzâtî'l-müslimîn evlâ vülâtî'l muahhidîn ma'denü'l-fazli ve'l-yakîn vârisü ulümü'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn hüccetü'l-hakkı ale'l-halkı ecma'ın el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Üsküdar kâdisi *zîdet fezâ'iluhu* tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki, bölük halkı ve yeniçeri ve acemi oğlanı ve cebeci ve topçu ve sâir kullarım bey' ve şîrâya ve ehl-i sûka müte'allık sanâyi'a müte'allık karışup ve dekâkin tutup esvâkda ve bazarda ve iskelelerde ve gelen gemilerde metâ' ve kerâste alup madrabazlık idüp ve ba'zı odun gemilerine girüp narh-ı rûzî üzre müslümanlara almağa mâni' olup istedikleri behâya bey' idüp rençberlerden metâ' ve kerâstei cârî[den] eksüğe alup ziyâdeye satup rençberlere ve sâir erbâb-ı sanâyi'a mahsûs olan ahvâle karışup metâ' ve kerâstei cârî olan es'âr üzre bey' eylemeyüp kâdî ve muhtesib dahl idememek ile beher metâ' ve kerâste ve odun ve meyvede narh-ı cârî olmayup sâir fukarâya bu bâbda te'addî lâzım gelmeğın fîmâ-ba'd kullarım ehl-i sûka müte'allık olan umûra karışmayup kendü hâllerinde yat ve yarakları ve sâir edevât-ı cenk ü cidâle mühim olan husûsları öğrenmeye meşgûl olmak emr idüp ol bâbda beher tâ'îfenin tenbih için ağalarına hükm-i hümâyûnum verilmişdir. Buyurdum ki, hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'im vusûl buldukda sen dahi bu bâbda mukayyed olup altı bölük halkı ve eğer yeniçeri ve eğer acemi oğlanları ve

cebeci ve topçu ve sâir kullarıdır, rençberlerden ve sâir erbâb-ı sanayi‘ın umûrına ve bi‘l-cümle ehl-i sükun sanâyi‘ına ve kerâste ve odun ve ocağına ve rençberlerin ve bey‘ ve şirâlarına karışmayalar karışanları her kimler ise ağalarına bildürüp anlar dahı fermân-ı şerifim üzre men‘ ve def‘ eyliye. Şöyle ki, ağaları men‘ eylemeye, kangı tâ‘ifenin ağaları ise yazup bildürüp fermân-ı şerifim icrâsında ihmal idenlerin hakkından geline ve bu hükm-i hümâyûnumu sicill-i mahfûza kayd idüp hâliyâ ve min-ba‘d mazmûn-ı adalet-makrûnla amel üzre olup ihmâl [ve] müsâheleden hazer eylesesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i‘timâd kılasız.

Tahrîren fi evâsıtı şehri Zî‘l-hiccetî‘ş-şerife sene isneyn ve tis‘în ve tis‘a-mi‘e.

(15-25 Temmuz 1584)

Be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse

II.

Üsküdar Mahkemesi, nr. 138/141

Akzâ kuzâtî‘l-müslimîn evlâ vülâtî‘l-muvâhhidîn ma‘denü‘l-fazli ve‘l yakîn hüccetü‘l-hakkı ale‘l-halkı ecma‘în vârisü ulûmi‘l-enbiyâ‘i ve‘l-mürselîn el-muhtass bi-mezîdi inâyeti‘l-meliki‘l-mu‘în Mevlânâ Üsküdar kâdisi *zîdet fezâ‘iluhu* ve kıdvetü‘l-kuzât ve‘l-hükkâm ma‘denü‘l-fazli ve‘l-keâm Yalakâbâd kâdisi *zîde fazluhu* tevki‘-i refi‘-i hümâyûn vâsil olıcak ma‘lûm ola ki, dergâh-ı mu‘allâm çavuşlarından emekdâr ve ihtiyârlarından olup rikâb-ı kâmyâbımla eşmeğe me‘mûr olan dârende-i fermân-ı vacibü‘l-iz‘ân altmışlu gediğine mutasarrıf olan Ferid Çavuş *zîde kadruhu* südde-i sa‘âdetime gelüp şöyle arz-ı hâl eyledi ki, Yalakâbâd kazâsında bi‘l-fi‘l berât-ı hümâyûnumla mutasarrıf olduğu tımar ve ze‘âmetin [boşluk] nâm karye ve gayri karyelerin mümtâz ve mu‘ayyen sınuru dâhilinde ba‘zı sipâh ve yeniçeri ve topçu ve cebeci ve tımar sipâhileri ve kapu kulu nâmında olanların ellerinde bâğ ve bâğçe ve zirâ‘at olunur yerleri olup bu varup mezkûrlardan hâsıl eylediği terekelerinden öşür ve resm taleb eyledükde biz kapu kuluyuz ve sipâhiyüz diyü öşürlerin virmeğe inâd ve muhâlefet idüp mahsûlüne gadr iderler imiş. Buyurdum ki, hükm-i şerifimle vardıklarında bu husûsu husemâ muvâcehesinde onat vecihle hakk üzere teftiş idüp göresin, ol öşrün nizâ‘ olunan yer mûmâ ileyhın mezkûr karyesinin mümtâz ve mu‘ayyen sınuru içinde olup hâricden gelüp re‘âyâ yerleri olup zirâ‘at edenler her kim olursa olsun hâsıl eyledikleri terekeleri öşrün ve salâriyelerin sekizde bir hükm idüp güzesteşiyle alıvirüp min-ba‘d biz sipâhi ve yeniçeriyüz ve kapu kuluyuz diyü ol vecihle te‘allül ve nizâ‘ itdirmeyesin ve arz eylediği defterde öşr-i mevye hâsıl yazılmışken ba‘zı re‘âyâ ve sipâh ve çavuş ve müteferrika ve kapu kulu nâmında olanlarının ellerinde bâğ ve bâğçe ve

Arif BİLGİN – Ümit EKİN

çayır arz-ı hâliye olup için[d]e kavun ve karpuz ve hıyar ve lahana ve bazincan ve eşcâr-ı müsmiresi olup sâhibleri hâsıl olan meyvesinden satup nice akça hâsıl edüp müşârun-ileyh bir akça ve bir habbe virmeyüp mahsûlüne gadr iderler imiş. Anı dahi göresin, şöyle bilesin, defterde öşür ve meyve ve bostan hâsıl kayd olunmuş ise ber-mûceb-i defter bi-hasbî's-şer' ve'l-kânûn ve muğâyir-i fermân-ı hümâyûn kimesneye iş itdirmeyesin, mütemerridi sekidüp medhali olmayanı dahl itdirmeyüp eslemeyenleri ve inâd ve muhâlefet idenleri vukû'ı üzre yazup arz ile tekrâr emir varmalu eylemeyesin. Şöyle bilesin ve ba'de'n-nazar bu hükm-i hümâyûnumu âdemi elinde ibkâ idüp alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın.

Tahrîren fî evâ'ili şehri Şevvâli'l-mükerrem sene tis'a ve işrîn ve elf.

(10 Eylül 1620)

III.

Mühimme Defteri, nr. 29, s. 122/298

Koyun emînine virildi.

Fî 13 Za sene [98]4 (1 Şubat 1577)

Prevadi ve Varna ve Silistre ve Hırsova ve Tekfurköyi ve İsakçı kâdîlarına hüküm ki:

Hâliyâ mahrûse-i İstanbul'da et bâbında ziyâde muzâyaka var iken ba'zı zu'amâ ve sipâh ve yeniçeri tâifesinde bıçağa yarar erkek koyunlar olup taht-ı kazânuzda yüz dirhem et hufyeten ve alâniyyeten bir akçaya satılmağla hükm-i şerîfimle varan sürücülere satmayup madrabazlara satup bu sebebden sürücüler koyun almakda ziyâde usret ve sa'ûbet ve zahmet çekdikleri i'lâm olunmağın buyurdum ki, vardukda her biriniz taht-ı kazânuzda bu husûsa mukayyed olup altı ay üç yüz elli ve altı ay dahi üç yüz dirhem olmak üzre narh virüp bu üslûb üzre satdırup hufyeten ve alâniyyeten madrabazlara yüz dirhem satdurmayasuz ki zu'amâ ve sipâhi ve yeniçeri ve gayrılar narh böyle olup koyunların madrabazlara satmak ihtimâli kalmayup değer-bahâlarıyla varan sürücülere vireler ve bi'l-cümle taht-ı kazânuzda bıçağa yarar erkek koyun eğer zu'amâ ve sipâh ve yeniçeri tâifesindedir ve eğer âhardadır her kimde ise taht-ı kazânuzda madrabazlara satdurmayup ta'yîn olunan narh üzre çaşni tutdurup ol minvâl üzre bahâ takdîr idüp sürücülere aldurasız, sürücülerin şükr ve şikâyetlerin müsmir ve mü'essir bilüp âna göre mukayyed olup bu husûsda ihmâl ü müsâheleden ziyâde hazer idesiz ve ba'zı celeb tâifesinde bıçağa yarar erkek koyunlar olup uhdelerinde lâzım olan koyundan gayrısın sürücülere satmayup ziyâde

Bir Kimliğin Dönüşümü: “*Asker*”likten “*Asker-Esnaflı*”ğa

bahâyla madrabazlara bey’ iderlermiş. Ânı dahı görüp celeb tâifesinde bıçağa yarar erkek koyunlar bulunur ise değer-bahâlarıyla sürücülere aldırup uhdesinde bir mıkdar koyun virmek lâzımdır diyü te’allül ve bahâne itdürmeysesiz ve sağmâl koyunu boğazlatdurılmakdan ve etrâfa satdırılmakdan ziyâde hazer idesiz.